

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. Żurawia 4a
skr. pt. 24
00-955 Warszawa 15
tel. 28-37-04

Warszawa, dnia marzec 198⁴ r.

BS/88/84

OCENA SYTUACJI GOSPODARCZEJ
I POLITYCZNEJ KRAJU

/w okresie konsultacji podwyżek cen żywności/

Zespół Badań Specjalnych

Badania prowadzone były metodą ankietową na próbie dorosłej ludności miast, reprezentatywnej ze względu na wiek, płeć i wykształcenie. Objęto nimi ludzi powyżej 18-go roku życia, zamieszkałych w miastach liczących co najmniej 5.000 mieszkańców.

Ankietowanie, przeprowadzono w pierwszej połowie grudnia 1983 r., w okresie konsultowania zaproponowanych podwyżek cen żywności. Prezentowane wyniki są częścią szerszej ankiety - odpowiedziami na wybrane pytania. Układ całej ankiety pozwala je traktować jako niezależny blok.

Interpretacja wyników gospodarczo-politycznej części ankiety

Sytuacja polityczna w kraju jest kontrolowana - taki to znajduje wyraz w społecznej świadomości. Na pytanie: "Kto obecnie rządzi w Polsce?", odpowiedzi "Nikt" udzieliło zaledwie 4,6% badanych. Dla przeważającej większości /dla 81,6%/ rząd i partia są najważniejszymi podmiotami na politycznej scenie, najwyraźniej spostrzeganymi. Są zarazem podmiotami różniącymi się od siebie bardziej niż każdy z nich z osobna od wojska /rządziej od rządu i partii spostrzeganych jako siła sprawująca władzę/ oraz aparatu partyjnego.

Dla porównania - swemu przekonaniu, że rządzi klasa robotnicza dało wyraz 6,6% respondentów, przy czym wśród robotników jeszcze mniej - 5,8%.

Sytuacja gospodarcza została przez niespełną jedną setną respondentów oceniona jako dobra. 5,8% badanych uznało ją za nie- złą. Spośród pozostałych /chodzi o 93,4% ogółu badanych/ większość /57,7% ogółu/ wyraziła przy tym pewną nadzieję na poprawę, natomiast 35,6% wybrało odpowiedź, że sytuacja jest "bardzo zła, o krok od katastrofy.

W odpowiedzi na inne pytanie: "Jakie są szanse poprawy w przyszłości?", połowa badanych okazała się umiarkowanymi optymistami, wybierając odpowiedź - są pewne szanse poprawy. Jedna trzecia pesymistami /odpowiedź - będzie tak, jak dotychczas wobec ogólnie niekorzystnej oceny sytuacji jest odpowiedzią pesymistyczną/. Piętnaście procent odpowiadających wybrało okreś-

lenie "dojdzie do gwałtownego załamania się gospodarki".

Nadzieję na szybką poprawę sytuacji gospodarczej wyraziło ogółem 1,6% respondentów.

Negatywne oceny stanu gospodarki i szans jego poprawy w przyszłości kumulują się w grupie respondentów w wieku 25-39 lat, grupie najliczniejszej i znajdującej się w najtrudniejszej sytuacji materialnej.

Należy sądzić, że podstawą ocen stanu gospodarki jest osobiste doświadczenie respondentów i ich własne przemyślenia. Na pytanie o najlepsze źródła informacji o stanie gospodarki znakomita większość badanych /90,6%/ uznała za takie własny ogląd sytuacji. Ponieważ jednocześnie przy poprzednich pytaniach /o stan gospodarki i szanse jego poprawy/ pesymistów i skrajnych pesymistów znacząco mniej niż w dużych ośrodkach było w małych miastach, których mieszkańcy mają silną rzeczowy uboższy kontakt z mechanizmami życia gospodarczego i bezpośrednimi ich przejawami, można uznać, że rzeczywistość gospodarcza doświadczana bezpośrednio wygląda gorzej niż w środkach masowego przekazu i obiegowych opiniach. Jedna trzecia badanych zadeklarowała /pośrednio/ niechęć do zinstytucjonalizowanych źródeł informacji, zarówno krajowych jak i zagranicznych i skłonna jest opierać się wyłącznie na własnym doświadczeniu, potocznych sądach wygłaszanych przez innych.

Można to traktować jako przejaw tendencji do izolacji indywidualnej i środowiskowej. Tendencja ta nasila się w kierunku izolacji środowiskowej /bądź grupowej/ w grupach o niższym wykształceniu i gorzej sytuowanych materialnie. W grupach o wyższych dochodach i wyższym wykształceniu natomiast - w kierunku izolacji indywidualnej.

Warto w tym kontekście wskazać na interesujące - naszym zdaniem - wnioski płynące z analizy wyników: otóż najbliższy indywidualnym doświadczeniom i ocenom respondentów jest ten wizerunek gospodarki, jaki podają krajowe środki masowego przekazu. Bliższy w każdym razie niż obiegowe opinie oraz treści podawane przez zachodnie rozgłoszenie /Wolna Europa i Głos Ameryki/. Te ostatnie, nota bene, znalazły się na ostatnim miejscu jako źródła informacji o stanie gospodarki.

Otrzymany układ wyników wskazuje na to, iż pomiędzy indywidualnymi doświadczeniami i dokonywanymi na ich podstawie ocenami a potocznymi, obiegowymi opiniami /środowiskowymi, grupowymi/ istnieje większa rozbieżność niż pomiędzy osobistymi przekonaniami a treścią komunikatów podawanych przez środki masowego przekazu.

Przyczyny

Dla ponad połowy badanych /64,7% ogólnej liczby/ do takiej sytuacji w kraju doprowadziły błędy poprzedniej ekipy rządzącej. Dla ponad jednej dziesiątej - polityka rządu gen. Jaruzelskiego, dla 1,4% - działalność byłej "Solidarności". Zarazem 34,5% respondentów uznało, że nie należy przypisywać winy "Solidarności", 19,1% - że na pewno nie zawinił narodowy charakter Polaków ani niechęć ludzi do pracy /15,7%/.

Dla większości respondentów było bardziej jasne, komu lub czemu można przypisać winę, niż to kogo nie należy nią obarczać. Widoczna jest tendencja do przypisywania winy "władzy" poprzedniej i obecnej /w sumie 76,8%/ oraz niechęć do obarczania nią "społeczeństwa", szczególnie byłego NSZZ "Solidarność".

W porównaniu z innymi danymi do wyboru powodami - narodowym charakterem Polaków, niechęcią ludzi do pracy, restrykcjami amerykańskimi i polityką prowadzoną przez rząd - błędy poprzedniej ekipy i "Solidarności" były kategoriami najatrakcyjniejszymi dla większości badanych. Jest to wskaźnikiem drugiej, niezależnej tendencji, którą można by określić jako niechęć do analizowania teraźniejszości; stąd doszukiwanie się przyczyn w przeszłości, lokalizowanie ich poza aktualną sytuacją i poza obecnie działającymi zbiorowymi podmiotami.

Warto przy tym nadmienić, że spośród podanych respondentom do wyboru, przedstawionych wyżej możliwości, polityka rządu gen. Jaruzelskiego okazała się najbardziej kontrowersyjna. Wybrało ją, jako przyczynę trudnej sytuacji kraju, 12,1% respondentów, a jednocześnie ponad 10% było zdania, że nie należy przypisywać winy za aktualną sytuację przede wszystkim aktualnemu rządowi. Pozostałe kategorie odpowiedzi charakteryzowały się większą logiczną symetrią, jeżeli było wybierane często jako po-

wody istotne, to również znacząco rzadziej jako czynniki, którym nie należy przypisywać sprawczości.

Remedia

Na pytanie: "Co należałoby zrobić przede wszystkim, aby w kraju się poprawiło?", znaczna większość /82,3%/ respondentów wybrała odpowiedzi zdecydowanie konstruktywne, tj. takie, które sposoby wyjścia sytuują wewnątrz kraju /w odróżnieniu od szukania ich w sprzyjającym układzie czynników zewnętrznych/. Najpopularniejszym z zaproponowanych rozwiązań okazało się "przeprowadzenie reformy gospodarczej", wybrane przez 57% respondentów. Drugie w kolejności było "skłonić ludzi do lepszej pracy" - wybrała je połowa badanych./W pytaniu tym respondenci wybierali dwie odpowiedzi./Ponad jedna czwarta ogółu badanych wybrała wyłącznie odpowiedzi konstruktywne, podczas gdy tylko 8,1% wyłącznie wypowiedzi werbalnie agresywne /zmienić rząd, zmienić ustrój, odsunąć wojsko od władzy/.

Podsumowanie

1. Dla większości respondentów sytuacja polityczna kraju jest kontrolowana, a sytuacja gospodarcza zła /choć z pewnymi widokami na przyszłość/ bądź tragiczna. Powodem trudnej sytuacji są błędy poprzedniej ekipy rządzącej, na pewno nie "Solidarności", i raczej "władza" niż "społeczeństwo". Poza tym winnych należy szukać **bardziej** w przeszłości niż w teraźniejszości.

Są pewne szanse poprawy sytuacji gospodarczej. Najlepszą do tego drogą jest przeprowadzenie reformy gospodarczej oraz spowodowanie, by ludzie pracowali więcej i lepiej.

2. Istnieje rozbieżność pomiędzy indywidualnie dokonywanymi ocenami sytuacji, a potocznymi opiniami. Obraz sytuacji kraju przekazywany przez prasę, radio i telewizję bardziej jest zgodny z indywidualnym doświadczeniem, niż ten który funkcjonuje w grupowych i środowiskowych opiniach.

3. Rysuje się tendencja do izolowania i indywidualizowania opinii i ocen, co może być z jednej strony interpretowane jako

ucieczka od trudności sytuacji - unikanie nieprzyjemnych informacji, a z drugiej - jako konsekwencja niezgodności własnych sądów z tymi, które są możliwe do wyartykułowania na forum własnej grupy czy we własnym środowisku i nie spotykają się z odrzuceniem.

4. Zróżnicowanie pomiędzy różnymi grupami i warstwami, choć istotne statystycznie, nie zmienia ogólnego układu proporcji poszczególnych kategorii odpowiedzi. Mimo rysującej się tendencji do izolacji i indywidualizacji, scharakteryzowany wcześniej kształt opinii i wzajemny ich układ jest powszechny.

5. Możliwa jest w związku z tym dwojaka interpretacja:

- Mamy do czynienia w wypadku zebranych opinii i sądów wyłącznie ze zbiorem stereotypów językowych i myślowych, nie zaś z zapisem rzeczywistych poglądów badanych ludzi.

- Istnieje duża zgodność doświadczeń osobistych jednostek, doświadczeń porządkowanych i ocenianych według w miarę jednolitego systemu wartości i kryteriów. Zgodność ta przeważa nad zróżnicowaniami wynikającymi z różnego usytuowania w strukturze społecznej i różnymi wymaganiami pełnionych ról.

Analiza wyników badań nie przesądza na rzecz jednej lub drugiej interpretacji.

Analiza gospodarczo-politycznej części ankiety

PYTANIE 1

Sytuacja gospodarcza kraju jest w tej chwili:

- 1. Dobra 0,8%,
- 2. Niezła 5,8%,
- 3. Trudna, ale z widokami na przyszłość 57,7%,
- 4. Bardzo zła, o krok od katastrofy 35,6%.

Rozkład odpowiedzi ze względu na:

Wiek

	1+2	3	4
I. 18-24 lata	7,2%	56,3%	37,5%
II. 25-39 "	6,1%	55,6%	38,3%
III. 40-49 "	7,1%	55,8%	37,1%
IV. 50-54 "	7,3%	54,1%	28,6%
V. 55 i więcej	7,8%	53,1%	28,7%

Nastąpił wyraźny podział na dwie grupy wiekowe: 18-49 lat, ponad 50 lat. Respondenci z młodszej grupy rzadziej niż starsi oceniali sytuację gospodarczą jako trudną, ale z widokami na przyszłość, częściej niż starsi podpisywali się pod poglądami katastroficznymi.

Płeć:

- 1. Dobra
- 2. Niezła
- 3. Trudna, ale z widokami na przyszłość
- 4. Bardzo zła, o krok od katastrofy

KOBIETY	MEŻCZYŹNI
0,8%	0,9%
7,3%	4,2%
58,6%	57%
33,3%	37%

Wśród kobiet jest znacząco więcej takich, które oceniają sytuację gospodarczą jako dobrą niż wśród mężczyzn i mniej takich, które skłonne są do katastroficznych ocen.

Dochód:

	1	2	3	4
I. do 6 tys.	0,5%	4,7%	55,6%	39,2%
II. 7-10 tys.	0,8%	5,8%	63,8%	29,4%
III. 11 tys i więcej	1,8%	9,7%	58,5%	30,8%

Grupa respondentów o wysokim dochodzie przypadającym na członka rodziny bardziej niż grupy o dochodzie niskim i średnim skłonna była oceniać sytuację gospodarczą kraju jako dobrą lub niezłą.

Poglądy katastroficzne najczęściej prezentowali respondenci z grupy o najniższym dochodzie /znacząco częściej niż grupy o dochodzie średnim i wysokim traktowane łącznie/ i jednocześnie rzadziej niż respondenci z dwu pozostałych grup oceniali sytuację jako trudną, ale z widokami na przyszłość.

Miejsce zamieszkania:

M i a s t o	1 + 2	3	4
I. do 20 tys.	8,2%	63%	28,7%
II. 20-50 tys.	7,8%	52,6%	39,8%
III. 50-200 tys.	5,2%	63%	31,9%
IV. powyżej 200 tys.	6,3%	53,2%	40,4%

W miastach mniejszych - do 50 tys. mieszkańców - więcej było respondentów uważających sytuację gospodarczą za dobrą lub niezłą niż w miastach liczących powyżej 50 tys.

Wystąpiły różnice w rozkładach odpowiedzi "3" i "4" pomiędzy respondentami z miast różnej wielkości. Znaczenie tych różnic jest jednak w kontekście zbieranych w badaniach informacji niemożliwe do interpretowania.

Ocena sytuacji gospodarczej okazała się najbardziej zróżnicowana ze względu na wiek i sytuację materialną. Przy czym zróżnicowanie ze względu na wiek jest silniejsze niż w wypadku dochodu.

PYTANIE 2

"O stanie gospodarki najlepiej można się dowiedzieć":

1. Z prasy, radia i TV	48,8%,	
2. Z Wolnej Europy, Głosu Ameryki	20,5%,	/respondenci wybierali dwie
3. Z tego, co mówią ludzie	40,2%,	odpowiedzi/
4. Z tego, co się samemu wokół widzi	90,6%.	

Konfiguracje:

1. "Z tego, co się samemu wokół widzi" i "Z prasy, radia i TV"	41,5%,
2. "Z tego, co się samemu wokół widzi" i "Z tego, co mówią ludzie"	33,4%,
3. "Z tego, co się samemu wokół widzi" i "Z Wolnej Europy i Głosu Ameryki"	14,3%,
4. "Z prasy, radia i TV" i "Z tego, co mówią ludzie"	4,4%,
5. "Z prasy, radia i TV" i "Z Wolnej Europy i Głosu Ameryki"	3,3%,
6. "Z Wolnej Europy i Głosu Ameryki" i "Z tego, co mówią ludzie"	2,8%.

Najważniejszym źródłem ocen i sądów o stanie krajowej gospodarki są własne /indywidualne/ doświadczenia i przemyślenia respondentów. Absolutna większość /90,6%/ respondentów wybrała odpowiedź "4". Na drugim miejscu w hierarchii ważności znajdują się informacje podane przez środki masowego przekazu /48,8%/. Na trzecim wiedza potoczna wyrażana w postaci obiegowych sądów i opinii o prawdopodobnie środowiskowym zasięgu /40,2%/, a na czwartym - zachodnie rozgłoszenie radiowe /20,5%/.

Rozkłady poszczególnych odpowiedzi w grupie tych respondentów, którzy wybrali m.in. odpowiedź: "Z tego, co się samemu wokół widzi", można uznać za miarę zgodności podanych przez różne źródła informacji i ocen z indywidualnymi doświadczeniami i przekonaniem.

Wśród respondentów, którzy wybrali odpowiedź "4", jako drugą odpowiedź wybrało:

1. Z prasy, radia i TV	- 46,4%,
2. Z tego, co mówią ludzie	- 37,3%,
3. Z Wolnej Europy i Głosu Ameryki	- 16,3%.

Najbliższy indywidualnym doświadczeniom i wyobrażeniom jest zatem obraz stanu gospodarki podawany przez środki masowego przekazu. Na drugim miejscu znajdują się obiegowe sądy i opinie, a na trzecim - zachodnie rozgłosnie radiowe.

Trzecia część respondentów /dokładnie 33,4%/ zadeklarowała nieufność do wszelkich zinstytucjonalizowanych źródeł informacji /zarówno prasy, radia i TV, jak i zachodnich rozgłosni/, przedkładając ponad nie własne doświadczenia i sądy oraz wiedzę potoczną i obiegowe opinie.

Wśród pozostałych /tj. 66,6% całej badanej próby/ wystąpiła zależność, którą ilustruje tabela:

	Z tego, co mówią ludzie	Z tego, co się samemu wokół widzi	
Z prasy, radia i TV	7,4%	92,6%	100%
	54,4%	73,9%	
Z Wolnej Europy i Głosu Ameryki	16,1%	83,9%	100%
	45,6%	26,1%	
	100%	100%	

/chi² istotne na poziomie 0,01/

Respondenci, którzy przedkładają własne doświadczenia i przemyślenia nad wiedzę potoczną i obiegowe sądy częściej wybierali krajowe środki masowego przekazu niż zachodnie rozgłosnie. W grupie respondentów polegających na potocznych sądach, mamy do czynienia z odwróceniem tej preferencji - zachodnie rozgłosnie były w tej grupie wybierane ponad dwukrotnie częściej niż prasa, radio i telewizja. Można stąd wysnuć wniosek, że indywidualne sądy i przemyślenia bardziej są oparte na informacjach z prasy, radia i TV niż na innych źródłach informacji. Natomiast potoczna wiedza o gospodarce bliższa jest ocenom formułowanym, w zachodnich rozgłosniach niż w krajowych środkach przekazu.

Rozkład odpowiedzi a:

Dochód

Grupa	1	2	3	4
I Niski	46%	22,5%	42,2%	89,4%
II Średni	51,8%	17,8%	38,9%	91,2%
III Wysoki	53,3%	18,6%	35,1%	92,3%

Wraz ze wzrostem dochodu zwiększa się liniowo znaczenie środków masowego przekazu, jako źródła informacji o stanie gospodarki /kolumna "1" tabeli/, maleje natomiast ważność potocznej wiedzy. Respondenci z grupy o niskich dochodach większą wagę niż lepiej sytuowani przywiązują do informacji przekazywanych przez zachodnie rozgłośnie.

Poziom zaufania do własnych /osobistych/ sądów i przekonań, jest niezależny od wysokości dochodów, przypadających na członka rodziny.

Wykształcenie

	1	2	3	4
I. np. podst. i podst.	45,7%	21,7%	44,1%	88,4%
II. np. średnie	48,5%	16,3%	44,1%	91,2%
III. zas. zawodowe	51,7%	22,6%	38,2%	87,3%
IV. średnie	49,5%	20,8%	36,0%	93,4%
V. policealne i np. wyższe	61,7%	17,9%	35,9%	91,4%
VI. wyższe	47,3%	14,7%	41,1%	95,3%

Zależność rozkładów odpowiedzi od poziomu wykształcenia jest wieloznaczna i nie da się interpretować wprost. Najprawdopodobniej różnice w poziomie wykształcenia, jeśli wpływają na preferencje w zakresie korzystania z różnych źródeł informacji, są tylko składowymi zagregowanymi wyznacznikami statusu, ról społecznych, norm grupowych i środowiskowych. Wyraźne jest to zwłaszcza w kolumnie pierwszej tabeli, gdzie bliskie sobie ze względu

na poziom wykształcenia grupy /V i VI/ zajmują przeciwstawne, skrajne pozycje w rozkładzie odpowiedzi. Wyraźnie różni się od pozostałych grupa respondentów z wyższym wykształceniem, która mniejsze niż inni znaczenie przypisuje środkom masowego przekazu oraz większą niż inni wagę przywiązuje do własnych doświadczeń i przemyśleń.

P ł e ć

	1	2	3	4
Mężczyźni	48,1%	22,7%	38,5%	90,5%
Kobiety	49,7%	18,2%	42,2%	89,9%

Kobiety przypisują informacjom przekazywanym przez zachodnie rozgłośnie radiowe mniejsze znaczenie niż mężczyźni.

Przynależność do grupy społeczno-zawodowej

	1	2	3	4
Robotnicy	46,9%	23,1%	40,8%	89,1%
Pracownicy umysłowi	51,9%	16,6%	37,7%	93,8%
I n n i	49,3%	18,9%	44,4%	87,4%

Statystycznie istotne różnice wystąpiły tylko w obrębie wyborów odpowiedzi: "Z tego, co mówią ludzie". Największą wagę do informacji płynących z podanych opinii przywiązują respondenci scharakteryzowani jako "INNI" /pracownicy usług, handlu i transportu/. Najmniej ważne jest to źródło informacji dla pracowników umysłowych.

Podsumowanie

Opisane zróżnicowanie rozkładów odpowiedzi ze względu na płeć, wykształcenie i dochód /innych nie stwierdzono/, choć istotne statystycznie, nie wywołuje poważniejszych zmian w proporcjach pomiędzy poszczególnymi rodzajami odpowiedzi. Nie powoduje zwłaszcza zmiany kolejności wyborów. Pozwala to sądzić,

że mamy w tym wypadku do czynienia raczej z dość sztywnym i niepodatnym na zmiany systemem nastawień respondentów niż z układem poglądów będących podsumowaniem indywidualnego bądź grupowego doświadczenia.

Układ wyników odpowiedzi na pytanie o źródła informacji świadczy o silnie zaznaczonej tendencji do indywidualizowania ocen i sądów na temat stanu gospodarki oraz o wyczuleniu respondentów na zgodność płynących z zewnątrz informacji z indywidualnie dokonywaną oceną stanu gospodarki.

PYTANIE 3

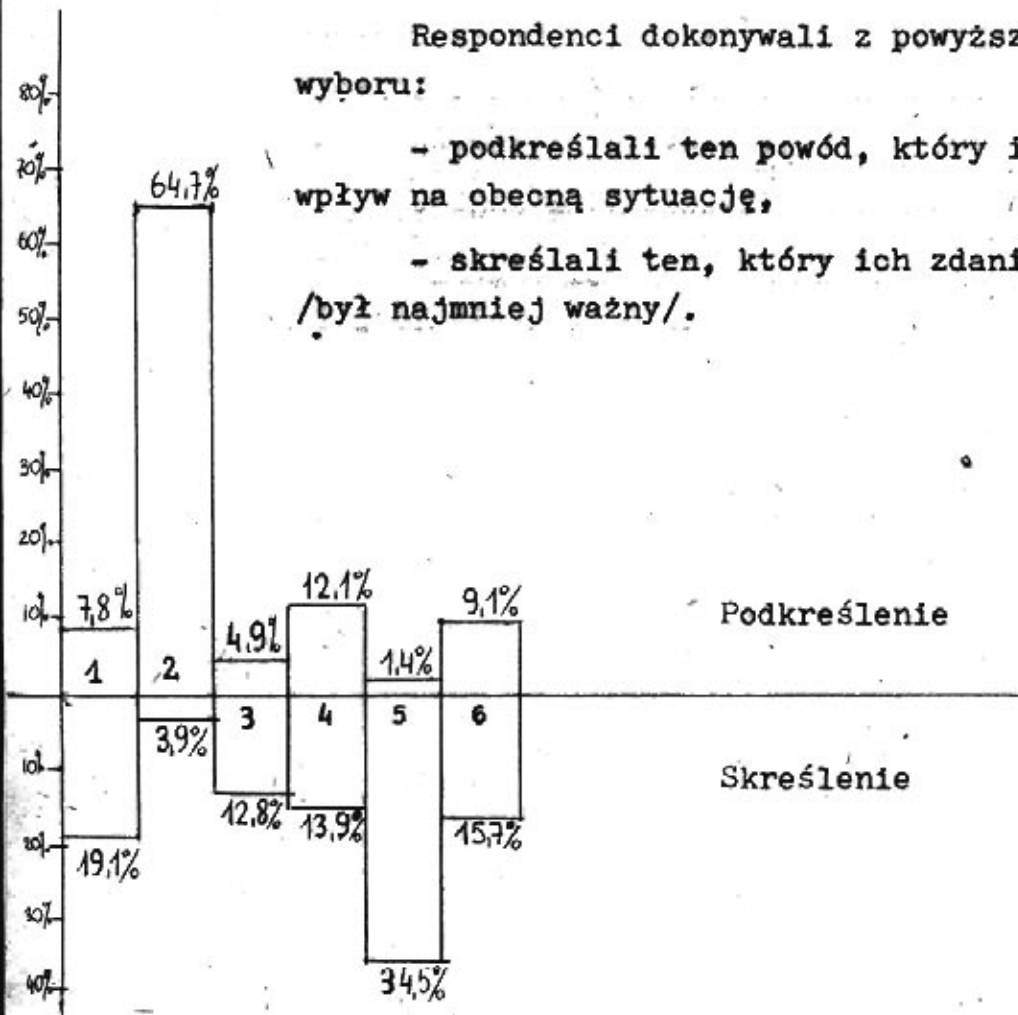
"Kto, lub co jest powodem obecnej sytuacji w kraju?"

1. Charakter narodowy Polaków
2. Błędy poprzedniej ekipy rządzącej
3. Restrykcje amerykańskie
4. Polityka rządu gen. Jaruzelskiego
5. "Solidarność"
6. Niechęć ludzi do pracy

Respondenci dokonywali z powyższego zestawu podwójnego wyboru:

- podkreślali ten powód, który ich zdaniem miał największy wpływ na obecną sytuację,

- skreślali ten, który ich zdaniem miał najmniejszy wpływ /był najmniej ważny/.

Wybierając istotne przyczyny sytuacji kraju najczęściej wskazywano "błędy poprzedniej ekipy rządzącej" /64,7%/ oraz "politykę rządu gen. Jaruzelskiego" /12,1%. Najrzadziej - "Solidarność" /1,4%.

Wśród najmniej ważnych /tych, które nie miały wpływu na obecną sytuację/ najczęściej wybierano "Solidarność" /34,5%/ oraz "charakter narodowy Polaków" /19,1%/ i "niechęć ludzi do pracy" /15,7%.

Widoczna na wykresie asymetria wyborów pozytywnych i negatywnych oraz fakt, że nie stwierdzono żadnej zależności statystycznej pomiędzy wyborem pozytywnym a negatywnym /w całej próbie/ świadczy o tym, iż dokonując wyboru najważniejszego czynnika respondenci stosowali inne kryteria niż wtedy, gdy wybierali czynnik najmniej ich zdaniem istotny.

Przykład odpowiedzi ze względu na:

Wiek

Wiek respondentów nie miał wpływu na kolejność wyborów poszczególnych kategorii odpowiedzi, natomiast wystąpiły różnice w ocenie zależności obecnej sytuacji w kraju od restrykcji amerykańskich pomiędzy kobietami a mężczyznami w grupie respondentów w wieku 55 lat i więcej. Mężczyźni znacznie częściej /11,3%/ niż kobiety /2,5%/ podkreślali ten powód jako najbardziej istotny.

Wykształcenie

Od poziomu wykształcenia zależą oceny ważności dwóch powodów obecnej sytuacji w kraju, tj. rządów poprzedniej ekipy i charakteru narodowego Polaków. Respondenci z wykształceniem co najwyżej zasadniczym częściej niż pozostali podkreślali jako najistotniejszy powód błędy poprzedniej ekipy rządowej. Tę zależność istotną na poziomie α mniejsze od 0,01 ilustruje tabela.

Wykształcenie	Ilość wyborów	Liczba respondentów	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
co najwyżej zasadnicze	984	1378	71,4% ↓
średnie i powyżej średniego	465	697	66,7% ↓

Narodowy charakter Polaków jako najistotniejszy powód obecnej sytuacji podkreślali częściej respondenci z wykształceniem co najmniej średnim.

Ilustruje tę prawidłowość tabela.

Wykształcenie	Ilość wyborów	Liczba respondentów	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
podstawowe i niepełne średnie	40	889	4,5% ↑
średnie i powyżej średniego	66	697	9,5%

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,001$

Miejsce zamieszkania

Niezależnie od wielkości miast, z których pochodzili respondenci, kolejność wyborów poszczególnych kategorii odpowiedzi jest w zasadzie zgodna z ich rozkładem w całej badanej próbie. Różnice pojawiły się wyłącznie w ocenie istotności wpływu polityki rządu gen. Jaruzelskiego na obecną sytuację gospodarczą. Generalnie rzecz biorąc, respondenci pochodzący z większych miast częściej niż inni przypisywali winę aktualnej ekipie rządzącej. Prawidłowość tę ilustrują niżej zamieszczone zestawienia liczbowe.

Miasta o liczbie mieszkańców	Ilość wyborów	Liczba respondentów	Udział procentowy 1:2
	1	2	
5-50 tys.	64	784	8,2% ↑
50 tys. i więcej	149	1284	11,6%

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,05$

Miasta o liczbie mieszkańców	Ilość wyborów	Liczba respondentów	Udział procentowy 1:2
	1	2	
5-200 tys.	118	1320	8,9% ↑
200 tys. i więcej	95	748	12,7% ↓

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,01$

Dochód

Nie pojawiły się zasadnicze różnice w ilości wyborów poszczególnych kategorii odpowiedzi w zależności od poziomu dochodu przypadającego na członków rodzin respondentów w porównaniu do ich rozkładu w całej badanej próbie. Jedynym wyjątkiem było częstsze wybieranie restrykcji amerykańskich przez grupę osób, których dochód przekraczał 11 tys. zł - 8,6% /niż w grupie o niższych dochodach - 3,7%/. Tę zależność istotną na poziomie $\alpha < 0,01$ ilustruje tabela.

Dochód w tys. zł.	Ilość wyborów	Liczba respondentów	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
do 10	68	1843	3,7% ↑
pow. 10	16	187	8,6% ↓

Grupy społeczno-zawodowe

Pewne różnice w ilości wyborów poszczególnych kategorii odpowiedzi jako najistotniejszych i mało istotnych wystąpiły pomiędzy robotnikami a przedstawicielami pozostałych grup społeczno-zawodowych, przy uwzględnieniu poziomu dochodu jako zmiennej towarzyszącej.

W grupie respondentów o wysokim dochodzie, tj. 11 tys. i więcej, przedstawiciele pozostałych grup społeczno-zawodowych

częściej niż robotnicy podkreślali jako najistotniejszą przyczynę niechęć ludzi do pracy. Tę zależność istotną na poziomie $\alpha < 0,01$ ilustruje tabela.

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. o dochodzie pow. 11 tys.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	2	81	2,5% ↑
pozostali	14	106	13,2% ↓

W tej samej grupie respondentów /dochód 11 tys. i więcej/ przedstawiciele pozostałych grup społeczno-zawodowych częściej niż robotnicy skreślali jako mało istotny powód aktualnej sytuacji w kraju restrykcje amerykańskie. Zależność tę istotną na poziomie $\alpha < 0,05$ ilustruje tabela.

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. z dochodami 11 tys.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	3	81	3,7% ↑
pozostali	14	104 *	13,5% ↓

* wystąpiła różnica w ilości 2 respondentów w tej grupie dochodowej pomiędzy skreślającymi a podkreślającymi poszczególne kategorie odpowiedzi.

Przedstawiciele pozostałych grup społeczno-zawodowych częściej niż robotnicy skreślali jako mało istotne powody aktualnej sytuacji w kraju narodowy charakter Polaków /w grupie respondentów o dochodzie do 6 tys. zł./ oraz politykę rządu gen. Jaruzelskiego /w grupie respondentów o dochodzie 7 - 10 tys. zł./.

Narodowy charakter Polaków

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. o dochodach do 6 tys. zł.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	80	600	13,3% ↑
pozostali	90	427	21,1% ↓

Różnice istotne na poziomie $\alpha < 0,001$

Polityka rządu gen. Jaruzelskiego

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. o dochodach 7-10 tys. zł.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	40	367	10,9% ↑
pozostali	71	434	16,4% ↓

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,05$

Przy skreślaniu "Solidarności" jako mało istotnego powodu obecnej sytuacji w kraju wystąpiła zależność odwrotna. Robotnicy częściej niż pozostali skreślali ten powód /w grupie respondentów o dochodach do 6 tys. zł. i 7-10 tys. zł. - w grupie o dochodach najwyższych istotne różnice nie wystąpiły/.

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. o dochodzie do 6 tys. zł.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	250	600	41,7% ↓
pozostali	134	427	31,4% ↓

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,001$

Grupa społ.-zawodowa	Ilość wyborów	Liczba respond. o dochodzie 7-10 tys. zł.	Stosunek procentowy 1:2
	1	2	
robotnicy	130	367	35,4%
pozostali	116	434	26,7%

Różnica istotna na poziomie $\alpha < 0,01$

Różnice występujące przy szczegółowym porównaniu grup respondentów nie wpływały zasadniczo na kolejność wyborów charakteryzującą całą badaną próbę.

PYTANIE 4

"Co należy zrobić przede wszystkim, aby w kraju się poprawiło?"

	odpowiedzi	respondentów
1. Skłonić ludzi do lepszej pracy	24,9%	50,8%
2. Zmienić ustrój	7,4%	14,8%
3. Zreformować gospodarkę	28,5%	57%
4. Odsunąć wojsko od władzy	4,9%	9,8%
5. Uzyskać zniesienie sankcji amerykańskich	9,1%	18,2%
6. Zmienić rząd	8,5%	17%
7. Uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych	8,6%	17,2%
8. Wprowadzić komisarzy wojskowych	4,7%	9,4%
9. Nic się nie da zrobić	3,1%	6,2%

/Respondenci wybrali dwie odpowiedzi z zestawu/

Ze względu na liczebność wyborów poszczególne kategorie odpowiedzi układają się w następujący szereg:

1. Najpopularniejsze

- zreformować gospodarkę - 57%,
- skłonić ludzi do lepszej pracy - 50,8%.

2. Średnio popularne

- uzyskać zniesienie sankcji amerykańskich - 18,2%,
- uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych - 17,2%,
- zmienić rząd - 17%.

3. Mało popularne

- zmienić ustrój - 14,8%,
- odsunąć wojsko od władzy - 10,8%,
- wprowadzić komisarzy wojskowych - 9,4%.

4. Niepopularne

- nic się nie da zrobić. - 6,2%

/podziału dokonano ze względu na dyrektywę, by zróżnicowanie wewnątrz grup było mniejsze niż między grupami/.

Mamy tu do czynienia z czterema rodzajami odpowiedzi:

Odpowiedzi konstruktywne - dopatrujące się możliwości poprawy sytuacji poprzez posunięcia wewnętrzne /skłonić ludzi do lepszej pracy oraz zreformować gospodarkę/.

Odpowiedzi unikowe - szukające rozwiązania w sprzyjających układach zewnętrznych /uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych i zniesienie sankcji amerykańskich/ bądź posunięciach administracyjnych /wprowadzić komisarzy wojskowych/.

Odpowiedzi agresywne - werbalna agresja pod adresem instytucji sprawujących władzę /zmienić rząd, zmienić ustrój, odsunąć wojsko od władzy/.

Nic się nie da zrobić.

Znaczna większość respondentów, jako przynajmniej jedną z dwu, wybrała odpowiedź konstruktywną - 82,3% respondentów. Jedna czwarta /dokładnie 25,5%/ badanych wybrała wyłącznie odpowiedzi konstruktywne.

Jednocześnie 41,8% respondentów wybrało przynajmniej jedną odpowiedź agresywną, natomiast 8,1% respondentów wybrało wyłącznie odpowiedzi agresywne.

Pomiędzy wyborem agresywnych bądź konstruktywnych wypowiedzi istnieje związek, który ilustruje tabela.

	AGRESYWNE	POZOSTAŁE	
KONSTRUKTYWNE	25,7%	74,3%	100% respond.
	75,9%	94,9%	
POZOSTAŁE	67,4%	32,6%	100% -"
	24,1%	5,1%	
	100%	100%	

χ^2 istotne na poziomie $\alpha < 0,001$

"fi" istotne na poziomie $\alpha < 0,05$

Respondenci, którzy wybrali przynajmniej jedną odpowiedź konstruktywną, mniej chętnie wybierali jako drugą odpowiedź agresywną niż respondenci, którzy nie wybrali odpowiedzi konstruktywnej. I na odwrót - ci, którzy nie wybrali odpowiedzi agresywnej, częściej niż pozostali wybierali odpowiedzi konstruktywne:

Na podstawie otrzymanego układu wyników można wnioskować o znaczeniu wypowiedzi agresywnych pod adresem ustroju i instytucji sprawujących władzę. Można sobie bowiem wyobrazić, że pomiędzy wyborem jednej z pozostałych kategorii odpowiedzi a odpowiedziami agresywnymi istnieje związek funkcjonalny na przykład: posunięciem najkorzystniejszym w obecnej sytuacji kraju wydaje się respondentowi reforma gospodarcza. Jednocześnie ocenia on rząd jako niechętny lub niezdolny do jej przeprowadzenia. Logicznym następstwem takiej oceny stanu rzeczy byłby, po wybraniu odpowiedzi "zreformować gospodarkę", wybór odpowiedzi "zmienić rząd". Dotyczy to również wszystkich innych kategorii odpowiedzi konstruktywnych i agresywnych. Należałoby się jednak w takim wypadku spodziewać zupełnie odwrotnego układu wyników niż otrzymany.

Odpowiedzi: "zmienić ustrój", "zmienić rząd", "odsunąć wojsko od władzy" należy zatem traktować jako wyraz werbalnej agresji, sposób przejawiania niechęci, nie zaś realny wybór posunięć, które mogłyby przynieść poprawę sytuacji. Liczebność respondentów

wybierających te właśnie wypowiedzi należy w związku z tym traktować jako miarę nasilenia wrogości i gotowości do zachowań agresywnych werbalnie.

Rozkłady odpowiedzi konstruktywnych: "skłonić ludzi do lepszej pracy" lub "zreformować gospodarkę" ze względu na:

Wiek

I. - 18-24	82,9%
II. - 25-39	84,9%
III. - 40-49	78,4%
IV. - 50-54	84,9%
V. - 55 i wi.	85,9%

Rozwiązania konstruktywne cieszyły się najmniejszą popularnością w grupie respondentów w wieku od 40 do 49 lat.

Płeć

Mężczyźni	86,1%
Kobiety	84,4%

Mężczyźni byli bardziej od kobiet skłonni wybierać rozwiązania konstruktywne.

/Nieznaczna różnica procentowa istotna jest na poziomie $\alpha < 0,001/$.

Wykształcenie

Nie stwierdzono różnic w popularności rozwiązań konstruktywnych pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na poziom wykształcenia.

Dochód

I. -	80%
II. -	86,4%
III. -	89,7%

Rozwiązania konstruktywne były w grupie respondentów o niskich dochodach mniej popularne niż wśród respondentów o dochodach średnich i wysokich.

Grupy społeczno-zawodowe.

Rozwiązania konstruktywne są nieco mniej popularne wśród robotników /82,3%/ niż wśród pozostałych respondentów /85%/.

Po rozbiciu kategorii "pozostali" na pracowników umysłowych oraz innych /pracownicy handlu, usług, transportu/ otrzymujemy inny rozkład wyników.

Robotnicy	- 82,3%
Prac. umysłowi	- 87,9%
Inni	- 79,9%

Najpopularniejsze okazały się rozwiązania konstruktywne wśród pracowników umysłowych. Nieco mniej popularne wśród robotników, a najmniej popularne w grupie respondentów zatrudnionych w handlu, usługach i transporcie.

Miejsce zamieszkania

Miasta do 20 tys. mieszk.	- 59,3%
20 do 50 tys.	- 80,9%
50 do 200 tys.	- 82,9%
ponad 200 tys.	- 84,8%

Respondenci pochodzący z małych miasteczek zdecydowanie rzadziej byli skłonni wybierać rozwiązania konstruktywne niż respondenci z większych ośrodków.

Rozkłady odpowiedzi agresywnych

Wiek - nie różnicuje

<u>Płeć</u> - mężczyźni	12,7%
kobiety	7,1%

Respondentów wybierających wyłącznie agresywne werbalnie odpowiedzi więcej było wśród mężczyzn niż kobiet.

Wykształcenie - nie różnicuje.

Dochód

I.	- 9,7%
II.	- 6,5%
III.	- 3,2%

Ilość wypowiedzi wyłącznie agresywnych spada wraz ze wzrostem dochodu przypadającego na członka rodziny.

Grupy społeczno-zawodowe

Robotnicy - ↓ 8,6%
 Prac.umysłowi - ↓ 5,1% ↑
 Inni - 10,5% ↑

Robotnicy częściej niż pracownicy umysłowi wybierali odpowiedzi wyłącznie agresywne. Również respondenci zaliczeni do kategorii "inni" częściej niż pracownicy umysłowi wybierali rozwiązania wyłącznie agresywne.

Miejsce zamieszkania

Miasta do 20 tys. mieszkańców - 14,5% ↓
 20 do 50 tys. - 7,8% ↓
 50 do 200 tys. - 6,8%
 ponad 200 tys. - 9,1%

Znacząco częściej niż inni wybierali odpowiedzi wyłącznie agresywne respondenci mieszkający w małych miasteczkach /do 20 tys.,

Rozkłady wyników w całej próbie ze względu na:

Wiek

Popularność proponowanych rozwiązań w grupach wiekowych

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. /18-24/	50,4%	17%	51,8%	10,5%	19,6%	18,1%	18,8%	8,7%	6,2%
II /25-39/	51,3%	14,3%	58,1%	10,1%	19,9%	15,8%	15,7%	8,6%	6,5%
III /40-49/	53,3%	16,9%	48,9%	9,1%	24,1%	15%	16,6%	9,7%	5,6%
IV /50-54/	53%	14,2%	56,5%	7,7%	20,7%	18,9%	17,2%	8,6%	3%
V /ponad 54/	51,4%	7,9%	38,7%	8,5%	17,5%	14,7%	21,4%	4,7%	4,5%

Istotne statystycznie różnice pomiędzy grupami wiekowymi stwierdzono w liczebności wyborów dwu kategorii: "2" - zmienić ustrój, "3" - zreformować gospodarkę.

Możliwość "zmienić ustrój" najczęściej wybierali respondenci w wieku 18-24 lata : 17% tej grupy wiekowej. Najrzadziej natomiast najstarsi /ponad 54 lata/ - 7,9%.

Odpowiedź "zreformować gospodarkę" najpopularniejsza była w grupach: V /55 lat i więcej/ - 58,7% i II /25-39/ - 58,1%.
Najmniej popularną w grupach: III /40-49 lat/ - 48,9% i I /18-24 lata/ - 51,8%.

<u>Płeć</u>	K.	M.
1. Skłonić ludzi do lepszej pracy	53,7%	51,6%
2. Zmienić ustrój	14,2%	15,4%
3. Zreformować gospodarkę	53,9%	51,7%
4. Odsunąć wojsko od władzy	7,5%	12,2%
5. Uzyskać zniesienie sankcji amerykańskich	20,6%	21,1%
6. Zmienić rząd	16,1%	16,6%
7. Uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych	18,3%	16,2%
8. Wprowadzić komisarzy wojskowych	9,4%	9,6%
9. Nic się nie da zrobić	6,3%	5,5%

Jedyna istotna statystycznie różnica pomiędzy kobietami a mężczyznami wystąpiła w częstotliwości wyborów rozwiązania: "odsunąć wojsko od władzy". Wybrało tę odpowiedź 7,5% kobiet oraz 12,2% mężczyzn.

Wykształcenie

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
np. podstawowe i podstawowe	49,3%	16,4%	49,6%	10%	22,7%	17,6%	17%	0,9%	6,1%
np. średnie	48,6%	14,9%	57%	7%	21,9%	16,2%	20,6%	8,8%	4,4%
zas. zawodowe	50%	12,8%	55%	11,8%	21,6%	17,3%	15,9%	9,3%	5,3%
średnie	54,6%	14,4%	57,3%	7,3%	36,5%	15,4%	18,1%	8,7%	5,3%
np. wyższe	55%	10,3%	60%	9,3%	20,1%	16,3%	11,6%	6,9%	8,5%
wyższe	55,3%	13,1%	74,6%	10,7%	6,9%	10,8%	13%	3,8%	10,8%

"1" - skłonić ludzi do lepszej pracy - mniej popularne w grupach o niższym wykształceniu /gr. I, II, III/. Bardziej popularne w grupach o wyższym wykształceniu /gr. IV, V, VI/.
/Różnica pomiędzy traktowanymi łącznie grupami I, II i III, a grupami IV, V, VI - istotna na poziomie 0,001/.

"2" - zmienić ustrój - nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie.

"3" - zreformować gospodarkę - popularność tego rozwiązania jest zależna liniowo od wykształcenia. Najbardziej wybierają je respondenci z wykształceniem niepełnym podstawowym i podstawowym /49,6%. Natomiast najczęściej z wykształceniem wyższym /74,6%.

"4" - odsunąć wojsko od władzy - nie ma statystycznie istotnych różnic.

"5" - uzyskać zniesienie sankcji amerykańskich. Pomiędzy grupami I, II, III, IV i V nie ma istotnych różnic. Grupa VI /wykształcenie wyższe/ przywiązuje do tego rozwiązania znacznie mniejszą wagę niż wszystkie pozostałe /6,9% w tej grupie w porównaniu do 21,2% wśród pozostałych respondentów/.

"6" - zmienić rząd - pomiędzy grupami I, II, III, IV i V - nie ma istotnych różnic. Wyróżnia się, jak poprzednio, grupa respondentów z wyższym wykształceniem, w której rozwiązanie to jest mniej popularne niż we wszystkich pozostałych.

"7" - uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych. Respondenci z niepełnym wyższym i wyższym wykształceniem przypisują mniejszą wagę takiemu rozwiązaniu niż pozostałe grupy.

"8" - wprowadzić komisarzy wojskowych. Wyróżnia się tu jedynie grupa respondentów z wyższym wykształceniem; popularność takiego posunięcia jest wśród nich istotnie niższa niż wśród pozostałych respondentów.

"9" - nic się nie da zrobić. Respondenci z wykształceniem wyższym i niepełnym wyższym znacząco częściej skłonni byli wybierać to stwierdzenie.

Dochód

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
niski /do 6 tys./	47,8%	16,7%	53,3%	10,1%	20,5%	19,6%	16%	9,7%	6,4%
średni /7-10 tys./	55,5%	12,7%	56,5%	8,8%	20,7%	14,3%	17,6%	8,2%	5,3%
wysoki /11 i więcej	54,8%	10,3%	31%	9,2%	19,6%	8,7%	15,2%	8,7%	5,4%

W rozkładach odpowiedzi typu: "4" - odsunąć wojsko od władzy, "5" - uzyskać zniesienie sankcji amerykańskich, "7" - uzyskać odroczenie pożyczek zagranicznych, "8" - wprowadzić komisarzy wojskowych, "9" - nic się nie da zrobić - nie stwierdzono różnic pomiędzy grupami respondentów osiągającymi różny dochód na członka rodziny.

"1" - skłonić ludzi do lepszej pracy - w grupie o niskim dochodzie jest zdecydowanie mniej popularne niż w grupach o dochodzie średnim i wysokim.

"2" - zmienić ustrój - respondenci o niskich dochodach wybierali tę odpowiedź znacząco częściej niż respondenci o dochodach średnich i wysokich.

"3" - zreformować gospodarkę - w grupie respondentów o wysokim dochodzie rozwiązanie to było zdecydowanie mniej popularne niż w grupach o dochodach niskich i średnich.

"6" - zmienić rząd - wystąpiła zależność liczbowa pomiędzy poziomem dochodów a stopniem werbalnej agresji pod adresem rządu - im niższy dochód, tym wyższy poziom agresji.

Grupy społeczno-zawodowe

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Robotnicy	46,7%	17%	55,9%	9,7%	22%	17%	17%	10,4%	4,8%
Pozostali	53,4%	12,6%	58,4%	10,1%	14,3%	17%	17%	8,8%	7,6%

R - Robotnicy

P - Pozostali /prac. umysłowi, zatrudnieni w usługach i transporcie/

"1" - skłonić ludzi do lepszej pracy - popularność tego rozwiązania była wśród robotników niższa niż wśród pozostałych respondentów, traktowanych łącznie.

"3" - zreformować gospodarkę - robotnicy wybierali tę odpowiedź znacząco częściej niż pozostali respondenci.

"5" - znacząco więcej niż pozostali respondenci, robotnicy skłonni byli wiązać nadzieję na poprawę sytuacji w kraju ze zniesieniem sankcji amerykańskich.

"9" - robotnicy znacząco rzadziej niż pozostali respondenci podkreślali stwierdzenie, że nic się nie da zrobić.

Miejsce zamieszkania

Nie stwierdzono statystycznie istotnych różnic pomiędzy grupami respondentów wydzielonymi ze względu na wielkość miast, z których pochodzą.

PYTANIE 5

"Jakie są szanse poprawy sytuacji kraju w przyszłości?"

1. Będzie tak jak dotychczas	- 33,5%
2. Można się spodziewać pewnej poprawy	- 50,1%
3. Nastąpi szybka poprawa	- 1,6%
4. Dojdzie do gwałtownego załamania się gospodarki	- 14,8%

Połowa respondentów wybrała umiarkowany optymizm, jedna trzecia pesymizm. Ponieważ znacząca większość w poprzednim pytaniu określiła sytuację kraju jako złą bądź katastrofalną, odpowiedź "będzie tak, jak dotychczas" należy uznać za przejaw pesymizmu, a prawie 15% dało wyraz swym katastroficznym poglądom, optymizm jako stosunek do przyszłości gospodarki jest praktycznie nieobecny /1,6%/.

Proporcje umiarkowanych optymistów do pesymistów i katastrofistów wykazują pewne zróżnicowanie ze względu na wiek, miejsce zamieszkania oraz miesięczny dochód przypadający na członka rodziny respondenta.

Wiek

Pesymistów w grupie respondentów w wieku 25-39 lat było 36%.
W grupie wiekowej 50 lat i więcej - 28,7%.

Umiarkowanych optymistów w grupie 25-49 lat było 47,6%,
w grupie 50 lat i więcej - 57,6%.

Miejsce zamieszkania

Miasto	Pesymistów	Umiarkowanych optymistów	
5-20 tys.	29,4%	54,8%	Względne liczebności katastrofistów bez różnic pomiędzy miastami o różnej wielkości
20-100 tys.	32,3%	52,2%	
powyżej 200 tys.	37,4%	45,3%	

Im większe miasto, tym mniej umiarkowanych optymistów, a więcej pesymistów.

Dochód

Nie stwierdzono istotnych różnic w wyborze odpowiedzi pesymistycznych i umiarkowanie optymistycznych. Odpowiedzi katastroficznych częściej udzielali respondenci o dochodach do 7 tys. /17,2%; pozostali 12,7%/.

Zróznicowania ze względu na płeć, poziom wykształcenia oraz przynależność do grupy społeczno-zawodowej nie stwierdzono. Niewielkie w rezultacie różnice pomiędzy grupami o różnym wieku, dochodzie i miejscu zamieszkania wskazują na to, że w wypadku stosunku do przyszłości gospodarczej kraju mamy do czynienia bardziej z systemem indywidualnych nastawień niż z racjonalnymi ocenami szans i kierunków rozwoju sytuacji, bądź też z jednym z elementów bardziej generalnych postaw wobec otoczenia społecznego, gospodarczego i politycznego.

PYTANIE 6

"Kto obecnie rządzi w Polsce?"

/respondenci wybierali dwie odpowiedzi/.

	% Respondentów	% Odpowiedzi
1. Rząd	59,6%	29,8%
2. Partia	49%	24,5%
3. Wojsko	43,8%	21,9%
4. Aparat partyjny	32,4%	16,2%
5. Klasa robotnicza	6,6%	3,3%
6. Kościół	3,6%	1,9%
7. Nikt	4,6%	2,3%

Znacząca większość respondentów 81,6% wybrała obydwie odpowiedzi z zestawu 1-4. Tylko 3,6% ogółu odpowiadających wybrało jedną odpowiedź z zestawu 1-4, a drugą z zestawu 5-7.

Dwie cechy rozkładu odpowiedzi zasługują na uwagę:

1. Ograniczenie pola wyboru do instytucji i grup formalnie sprawujących władzę /rząd, partia, wojsko, aparat partyjny/.

2. Niska liczebność odpowiedzi "nikt" na pytanie, kto rządzi w kraju.

Dla większości respondentów zatem sytuacja polityczna w kraju jest silnie kontrolowana i ustrukturalizowana, z wyraźnie wyodrębnionym centrum, w którym różne instytucje mają własny udział.

Kategorie odpowiedzi

1. Rząd i partia	25,1%
2. Partia i wojsko	16%
3. Rząd i wojsko	14,5%
4. Wojsko i aparat partyjny	11,2%
5. Rząd i aparat partyjny	9%
6. Partia i aparat partyjny	5,8%

	Wojsko	Aparat partyjny	
Rząd	47,5% 51,9%	69,7% 48,1%	100%
Partia	52,4% 73,3%	30,3% 26,7%	100%
	100%	100%	

Respondenci, którzy wskazali odpowiedź "wojsko", jako drugą wybierali częściej "partia" niż "rząd". Natomiast ci, którzy wybrali "aparat partyjny" znacząco częściej niż na "partię" wskazywali na "rząd".

	Partia	Wojsko	
Rząd	81,1% 63,3%	56,4% 36,7%	100%
Aparat partyjny	18,9% 34,2%	43,6% 65,8%	100%
	100%	100%	

/chi² istotne na poziomie 0,01
"fi" istotne na poziomie 0,01/

Respondenci, którzy wybrali odpowiedź "rząd" znacząco częściej wybierali jednocześnie odpowiedź "partia" niż "wojsko". Odwrotny kierunek ma ta proporcja wśród tych respondentów, którzy wybrali odpowiedź "aparat partyjny"; jako drugą wybierali oni odpowiedź "wojsko" znacząco częściej niż "partia".

	Partia	Aparat p.	
Rząd	65,1% 61%	44,9% 54,6%	100%
Wojsko	58,8% 39%	41,2% 45,4%	100%

χ^2 istotne na poziomie 0,01
"fi" nieistotne statystycznie/

Rozkład pozostałych odpowiedzi w grupach, które wybrały jako główną odpowiedź "rząd" albo "wojsko", zależny jest od pierwszego wyboru. /Nie ma statystycznych podstaw do orzekania o kierunku tej zależności/.

Układ wyników wskazuje, że wybory odpowiedzi oznaczających grupy i instytucje sprawujące władzę nie były dokonywane niezależnie - wybór jednej odpowiedzi determinował w pewnym stopniu drugą. Kategorie odpowiedzi - pojęcia oznaczające instytucje - nie są pojęciami odrębnymi, ich zakresy zachodzą na siebie w różnym stopniu.

Za miarę odrębności dwu pojęć-kategorii odpowiedzi - przyjęliśmy procentowy udział tych respondentów, którzy wybrali je łącznie, w ogólnej liczbie respondentów wybierających spośród wszystkich możliwych odpowiedzi przynajmniej jedną z interesującej nas pary.

Udział ten dla poszczególnych par odpowiedzi jest następujący:

rząd - partia	30%
rząd - wojsko	16%
rząd - aparat partyjny	17,1%
partia - wojsko	17,2%
partia - aparat partyjny	17,2%
wojsko - aparat partyjny	17,2%

Partia i rząd - instytucje najczęściej wybierane jako sprawujące władzę - spostrzegane są /przynajmniej na poziomie semantycznym/ jako najbardziej odrębne od siebie. Jako najmniej różniące się od siebie spostrzegane są partia i aparat partyjny.

UWAGA: Nie ma podstaw do stwierdzenia czy zależność ta dotyczy również sądów o rzeczywistości - dane, na których się opieramy pozwalają tylko na stwierdzenie, iż zarówno rząd jak i partia funkcjonują odrębnie na poziomie pojęciowym. Nie wiadomo, czy spostrzegane są w podobny sposób jako grupy i instytucje.

Rozkład odpowiedzi ze względu na:

Płeć

	Kobiety	Mężczyźni	
1. Rząd	65,9%	56,5%	istotne dla $\alpha < 0,001$
2. Partia	51,8%	49,1%	
3. Wojsko	42,4%	46,3%	
4. Aparat partyjny	28,5%	34,1%	istotne dla $\alpha < 0,01$
5. Klasa robotnicza	6,3%	6,7%	
6. Kościół	3,6%	2,7%	
7. Nikt	4,6%	4,7%	

Wiek

	18-24	25-39	40-49	50-54	55 i więcej
1. Rząd	61,4%	60,5%	57,8%	61,6%	66,1%
2. Partia	52,0%	47,5%	52,4%	55,4%	46,8%
3. Wojsko	49,0%	42,8%	44,4%	46,4%	42,1%
4. Aparat p.	25,4%	34,9%	31,2%	21,8%	30,4%
5. Klasa robotnicza	7,3%	6,2%	8,0%	3,6%	7,6%
6. Kościół	3,6%	2,6%	1,6%	5,4%	1,0%
7. Nikt	0,7%	5,5%	4,5%	4,9%	5,8%

1. Rząd - odpowiedź najczęściej wybierana w grupie respondentów liczących ponad 54 lata. Najrzadziej w grupie wiekowej 40-49 lat.

2. Partia - nie ma różnic pomiędzy grupami respondentów w różnym wieku.

3. Wojsko - częściej niż pozostali wybierali tę odpowiedź respondenci w wieku 18-24 lata.

4. Aparat partyjny - wybierali najczęściej respondenci w wieku 25 - 49 lat /43,8%/ oraz 55 lat i więcej /30,4%/; nieco rzadziej 18 - 24 lata /25,4%/ i najrzadziej 50 - 54 lata.

5. Klasa robotnicza }
6. Kościół } nie ma istotnych różnic

7. Nikt - znacząco rzadziej od pozostałych wybierali tę odpowiedź respondenci w wieku 18 - 24 lata.

Dochód

	Rząd	Partia	Wojsko	Ap.part.	Kl.rob.	Kościół	Nikt
I.	29,1 ↓	25,5	22,9	16,2	2,6	1,6	2,0
II.	35,3	23,1 ↑	20,2	14,0	3,7	1,5	2,3
III.	32,9	22,9	16,6	16,0	2,2	3,0	3,3

1. Rząd - grupy o dochodach wysokich i średnich wybierały tę odpowiedź znacząco częściej niż grupa o dochodach niskich.

2. Partia - respondenci o niskich dochodach znacząco częściej wybierali tę odpowiedź niż respondenci z grup o dochodach średnich i wysokich.

3. Wojsko }
4. Aparat partyjny }
5. Klasa robotnicza } nie ma różnic
6. Kościół }
7. Nikt }

Grupa społeczno-zawodowa

	Rząd	Partia	Wojsko	Ap.part.	Kl.rob.	Kościół	Nikt
Robotnicy	58,9	50,0	48,1 ↑	29,7	5,8	3,7	3,9
Pozostali	62,4	49,7	39,7	33,2	6,6	3,1	5,3

Robotnicy znacząco częściej od pozostałych respondentów wybierali odpowiedź "wojsko".

Wykształcenie

	Rząd	Partia	Wojsko	Ap.part.	Kl.rob.	Kościół	Nikt
niep.podstawowe i podstawowe	62,1	52,8	46,2	26,1	6,1	3,3	3,4
niep.średnie	60,4	47,7	45,5	39,1	3,6	3,2	4,1
zas.zawodowe	59,3	48,5	51,1	28,1	7,6	2,1	4,0
średnie	63,2	47,3	37,5	36,0	6,4	3,4	6,4
niep.wyższe	63,7	48,0	40,1	33,8	7,1	4,7	4,7
wyższe	59,0	57,5	31,5	36,0	4,7	3,1	7,9

1. Rząd - nie ma różnic.

2. Partia - znacząco częściej od innych odpowiedzi tę wybrali respondenci z wyższym wykształceniem.

3. Wojsko - dwie grupy wyróżnione ze względu na poziom wykształcenia różnią się znacząco od pozostałych. Respondenci z wyższym wykształceniem najrzadziej wybierali tę odpowiedź. Najczęściej odpowiedź "wojsko" wybierana była przez respondentów z wykształceniem zasadniczym zawodowym.

4. Aparat partyjny - wyróżniają się tu dwie grupy: z wykształceniem podstawowym /łącznie z niepełnym podstawowym/ oraz z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Obie znacząco rzadziej niż pozostałe wybierały tę możliwość.

5. Klasa robotnicza
6. Kościół
7. Nikt

} nie ma istotnych różnic.